

SZEXUALITÁS ÉS TÁRSADALMI TÜKRÖZŐDÉSE. Jogosultság és jogtalanság a szexualitás arénájában

SEXUALITY AND SOCIAL REFLECTION. Legitimacy and illegitimacy in the arena of sexuality

dr. Virág György OKRI, ELTE ÁJK Kriminológiai tanszék
pszichológus, egyetemi oktató, intézet igazgató
virag@okri.hu

Initially submitted March. 29, 2019; accepted for publication Apr. 29, 2019

Abstract

This study while concerning the me-too campaign and the incel-revolution endeavours to explain these phenomena. The question is how the justice and injustice appears actually in the sexual arena. There are any attack or misuse a real sexual injustice and if so, which strategies are legitimated to repair these actions. What happened really, and how can be explained the Me-too and the Incel revolution. We are witnessing of myths changing or we are only looking on to the loss of identity? The author suspects that there is a substantial change in the sexual relations, further in the perceiving and judgement of violence in the intimate sphere. Thus, we have just realised in some recent stories this transition within the culture of violence and myths annihilation.

Kulcsszavak: szexualitás, szexuális erőszak, #me-too, incel, identitás válság

Keywords: sexuality, sexual violence, #me-too, incel, identity crisis

„Kegyes királyunk” már a 11. században akként rendelkezett szigorú dekrétumában, hogy ha „*valaki hajadon lányon vagy asszonyon, egyik faluból a másikba menő útjában erőszakot teszen, úgy bánja meg, mintha embert ölt volna*”.¹ Egy bíróság 1576-ban Dublinban bűnösnek találta és megbírságolta Lord Howth-t, aki fizikailag bántalmazta feleségét, és lánya halálát okozta (Hall, 2016).² Ma, a 21. század „nem nyugalmas társadalmi állapotában” mintha ellentmondó tendenciákat látnánk. Egyfelől az erőszak tevőit tétova vak komondorok és méltánylást érdemlő szakmai karrierek jótékony leple igyekszik elfedni, másfelől viszont egy kiállásra irányuló felhívás a coming out-ok láncreakciószerű robbanását váltja ki.

Mi történik itt? Hogyan jelenik meg napjainkban a jogosultság vagy jogtalanság a szexualitás arénájában? Sérelem-e a szexualitás területén megjelenő támadás vagy visszaélés, és ha igen, milyen stratégiák legitimek az ilyen sérelmek orvoslására? Hogyan értelmezhető a #MeToo és az Incel Forradalom? Egy mítosz-váltás tanúi vagyunk, vagy az identitás-vesztés zavarodott szemlélői?

¹ Szent László Király Dekrétomainak Első Könyve 32. Fejezet hajadon leányon vagy asszonyon való erőszakról (CORPUS IURIS HUNGARICI 1000 – 1526. évi törvénycikkek Bp. 1899. I. 61. old.)

² NB a cselekményt nem nevezték családi erőszaknak, továbbá a lordot nem is ítélték volna el, ha a családtagok elleni erőszakot tancélosan, az alávetettek fegyvelmezése okán használja. Az érvelés szerint ugyanis a jogtalanságot az alapozta meg, hogy hozzátartozóit mérgében (“*fallinge into furiose passions*”) verte meg (i.m.).

Elbizonytalanodott a világ. A késő modernitást a hagyományos értékek megkérdőjeleződése, viszonylagossá válása, az identitások válsága, a biztosnak tudott viszonyok, rendek és közösségek eltűnése vagy legalábbis megrendülése jellemzi. A létről alkotott vízióinkban összekapaszkodnak az idő síkjai. A múlt tapasztalataira építve, egy jobb és biztosabb jövő reményében igyekszünk formálni a jelent. Az, hogy Istenné, Homo Deus-szá válik-e a Homo Sapiens - ráadásul a beláthatóan közeli jövőben, ahogy az Yuval Harari látomásában megjelenik (Harari 2017) -, nyilván nem tudható, de a technika és a tudomány jelentős fejlődése és a gazdaság minőségi átalakulása nagy biztonsággal valószínűsíthető. Ez a változás pedig nem hagyja (nem hagyhatja) érintetlenül a társadalmi viszonyokat sem; prognosztizálható az emberi kapcsolatok alakulása, módosulása is. A változás átírhatja a legmarkánsabb társadalmi megosztás, a nemek közötti kapcsolatok jellemzőit, valamint az erőszak megítélését, értékelését; általában is, és az intim szférában különösen. Feltételezésem szerint az utóbbi idők néhány történéseiben ez az átalakulás érhető tetten.

A szexualitás regulációja

Egy magatartás jogellenessége nem eleve adott; ebbéli minőségét formális aktus, egy ezt előíró szabály teremti meg. A cselekedetet bűnösnek minősítő norma társadalmi konstrukció: kontextuális, vagyis tér-, idő- és kultúrafüggő, és a hatalommal rendelkezők érdekeit jeleníti meg. Végző soron maga a bűncselekmény is egy normatív mítosz: egy sokak által hitt és osztott képzeletbeli valóság, amelynek bűnös tettként való létezését és hatalmát a tömeges elfogadottság biztosítja.

A lét legerősebb izgalmi potenciállal rendelkező területei az erőszak és a szexualitás. Izgalmi erejüket elsősorban abból nyerik, hogy az evolúció két szelekciós mechanizmusát, a természetes és a szexuális kiválasztódást, vagyis az életben maradásért és a szaporodás sikerességéért folytatott küzdelmet reprezentálják. A szabályozásukra irányuló törekvés régóta jelen levő, általános és univerzális. Ami a szexualitással kapcsolatos korlátozásokat és tilalmakat illeti, West szerint a feleség és férj közötti, gyermeknemzést célzó, misszionárius pózban (szemtől szembe) megvalósuló együttlétet leszámítva a szexuális megnyilvánulás szinte valamennyi formája valamikor a kánonjogba ütköző cselekmény volt és bűnnek minősült a katolikus egyház szemében (West 1987:1). A szexuális magatartások értékelése és szankcionálása (így például a házasság előtti és a házasságon kívüli szex, a „házasságtörés”, a homoszexualitás, a heteroszexuális magatartások bizonyos formái, a gyerekekkel létesített szexuális kapcsolat, a prostitúció és az ehhez kapcsolódó magatartások vagy a pornográfia morális és jogi megítélés) lényegesen változott az idők során. A reguláció történetében három jellegzetes viszonyulás mindenképpen kiemelhető.

1. A középkor kánonjogi befolyás alatt álló jogalkotása erősen korlátozni próbálta a szexuális szabadságot. Ezt - a vallásügyi okokon túl - a középkor társadalmait alkotó fontos szerkezeti egységek, a családok és a kisközösségek védelme indokolta. A kapcsolatok szabadsága, a szexuális erkölcsök szabadossága veszélyeztetni látszott az egyik legfontosabb védelmezendő értéket, a családot, és konfliktusok forrása lehetett a szoros kapcsolatban élő, együttműködő és egymásra utalt mikroközösségekben. Tilalmazták és büntetőjogi szankciókkal fenyegették ezért a szexuális vágyak házasságon kívüli kielégítését. A *paráznaság* büntetendő volt, és jelentősen súlyosabban szankcionálták, ha házasságban követte el. Szigorúan büntették a *nemi erőszakot*, a *szodómiát* (az azonos neműekkel végrehajtott „elegyülést”), és a *bestialitást* vagy brutalitást (az állatokkal folytatott közösülést). (Mezey 1998)

Sok gonosz tevő vagy házasság törő, akiket közönségesen nyíri pajkosoknak mondanak, akik az erdőbe, s oda, ahová nekik tetszik, rossz nőket visznek ki, s istent igazságos bosszúra ingerlő szörnyű büntettet, a paráznságot követnek el”

Szabolcs vármegye rendjeinek 1711. évi statútuma (Mezey 1998)

„mely leány vagy asszonyember paráznságon esvén azután abban nem élt, elég lészen 12 forinttal megbüntetni, ha abban perversálna, meg kell pellengéreztetni. Így sem akarván megszűnni, vettessék az vízben.”

Küküllő megyei statútum (Mezey 1998)

2. A polgári társadalomban a szexualitás intézményes ellenőrzését az állam fokozatosan megszüntette. A felvilágosodástól kezdve a jog eszközei helyett az erkölcs és az illem íratlan, de igen szigorú szabályrendszerével igyekeztek keretek közé szorítani a szexuális ösztönöket. A test rettegett ördögével folytatott társadalmi küzdelem zászlóshajója a gyakran képmutató prűdéria, a viktoriánus kor erénydiktatúrája lett. A viktoriánus erkölcs szigorúan korlátozó szemlélete tabusította a testiségről szóló beszédet is, csakúgy, mint a meztelen test látványát³ (Fónagy 2014b). A szexualitás megítélésének polgári társadalmon belüli változását jól érzékelteti a házassággal kapcsolatos társadalmi elvárások és a házasság ethoszának változása. A házasság a polgári társadalomban is igen komoly elvárás volt. A 19-20. századig a házasságok döntően racionális, gazdasági megfontolások alapján kötöttek meg. Az egyéni vonzalmakon alapuló, romantikus szerelmi házasság csupán a 20. században, a korábbi közösségközpontú gondolkodással szemben érvényre jutó individualizmus megjelenésével és uralkodóvá válásával nyert igazi létjogosultságot (amely szemlélet egyébként a család és a házasság labilissá válásához vezetett). (Fónagy 2014)

3. Radikális változást hozott a nyugati polgári világban az 1960-as évektől zajló szexuális forradalom, amely megkérdőjelezte a hagyományos szabályokat és elvetette a prűdériát. A test ördöge kiszabadult börtönéből: a fiatalok ellenkultúrája a szexuális szabadságot hirdette meg. Az erotikát az élet normális részeként ünnepezték, és elutasították, hogy azt a család, valamiféle szexuális erkölcs, a vallás vagy az állam elnyomás alá helyezze. Szabaddá vált a szexualitásról szóló nyílt beszéd, a házasság előtti és a házasságon kívüli szex, és elfogadottak lettek a heteroszexuális kapcsolatok alternatívái. Szex magazinok jelentek meg és szex-klubok nyíltak, szabad utat kapott a pornográfia és a nudizmus, elérhetővé váltak a fogamzásgátló tabletták és előtérbe került az abortusz legalizálásának kérdése.

Az elmúlt évben jelentős médianyilvánosságot kaptak olyan jelenségek, amelyek alapvetően érintik a nemek közötti kapcsolatokat, a szexualitásban megjelenő jogosultság és jogtalanság kérdéseit. A #METOO és az INCEL „jelenségek” bemutatása adalékul szolgálhat a férfi-nő kapcsolat és a szexuális erőszak változó megítélésének értelmezéséhez.

Jelenségek 1. #metoo

„Egyre fenyegetőbbé válik a kérdés, vajon igazság lesz-e abból, amit mindenki hazudik.”

Hamvas Béla

³ A nemiségről való beszéd tabuja alóli egyetlen kivétel a serdülők és fiatalok önkielégítése („önfertőzése”) elleni hadjárat volt, aminek hazai gyöngyszeme Tóth Tihamér pap-tanár 1919-ben megjelent munkája, *„A tiszta férfiúság”* (Fónagy i.m.).

A szexualitás puritán regulázása, a testiség szigorú erkölcsi szabályozására irányuló igyekezet a 20. század második felére háttérbe szorult, és fölszámolták a nemiségről szóló beszéd tabusítását is. A szexualitásban megjelenő erőszak mégis egyfajta érintetlen enkláve maradt a szabaddá váló birodalomban. A nemi erőszak *valósága* ugyanis - a szexuális erőszakot tilalmazó jogi normákban megnyilvánuló szigorú és súlyos megítélés ellenére - egészen az 1970-es évekig nem volt téma: nem tematizálta sem a közbeszédet sem a tudományos érdeklődést. A nők elleni erőszakot, „*a nemek háborújának harctéri neurózisát*” (Herman 2003) gyakorlatilag teljes hallgatás övezte.⁴ Az újraéledő, az erőszakot társadalmi szinten problémává tevő és új narratívaként megfogalmazó amerikai feminista mozgalom nyitotta meg az utat a nők számára, hogy „*ledöntsék a tagadás, az eltitkolás és a szégyen korlátait, amelyek addig megakadályozták őket, hogy megnevezzék sérüléseiket*”. (Herman i.m.)

A változás érzékelhető és kimutatható. Mégis, a szexuális forradalom, a hetvenes évek óta egyre erőteljesebb feminista mozgalom, a szaporodó kutatások és felmérések, a segítő szervezetek létrejötte és működése, a jelentős média reprezentáció és gyarapodó közbeszéd ellenére a szexuális erőszakot jórészt ma is elhallgatás takarja. Beszélni róla veszélyes, de legalább is nem *comme il faut*. Az erőszak a modernitás strigája - *nulla quaestio fiat*. Nézzük, de nem látjuk. Különösen otthon, vagy jól strukturált kisközösségekben.

Azután történt valami; mintha megszólalt volna a csend.

Me too (*Én is / Engem is / Velem is*), mondták a szájukra évek, évtizedek óta lakatot tevők, egyre többen és egyre bátrabban. 2017. december végén a #*mee too*-t a Google keresőjébe beírva „*nagyjából 131 000 000 találat (0,41 másodperc)*” eredményt kaptunk.

A közönség megrettent.

Egyfelől döbbenet és együttérzés, másfelől hitetlenkedés, aggodalom és visszautasítás.

“*What next for #MeToo, America?*” – kérdezte Clarence Page, szerkesztő a Chicago Tribune hasábjain 2017. december 8-án írt cikke címében. A kérdésre írása végén így felelt: „*Mindazoknak, akik arra kíváncsiak, mi vár a hashtag MeToo-ra, az a válaszom, hogy tekintetünket a celebekről a sokkal kevésbé látható és kevésbé szerencsés munkások felé kell fordítanunk. Mert ők is azt mondják, 'MeToo'.*”⁵

Két hónap se kellett tehát ahhoz, hogy a világon elképesztő sebességgel végigsöprő kampány más társadalmi környezetben, az osztálytársadalmak szociális igazságtalanságaira fókuszálva mutassa fel magát.

A *MeToo* kifejezés eredetileg Tarana Burke nevéhez fűződik. A gyerekekkel dolgozó társadalmi aktivistának 1997-ben a nyári táborban egy 13 éves kislány elárulta addig féltve őrzött titkát: elmondta, hogyan használja őt a „nevelőapja”, az anyja barátja. Burke néhány percig tudta csak hallgatni a megrázó történetet, majd félbeszakította és azt javasolta a kislánynak, forduljon egy másik tanácsadóhoz, aki majd nála „jobban tud segíteni” neki. „*Arra se tudtam rávenni magam, hogy annyit suttogjak, me too*”, vagyis engem is.⁶

⁴ „*A nőket évszázadokon keresztül elhallgattatta a félelem és a szégyenérzet, hallgatásuk pedig jogosítványkényt szolgált a családon belüli és a szexuális erőszak minden fajtájához.*” (Herman 2003:32)

⁵ „*As many wonder what's next for #MeToo, I say we should look away from the celebrities and toward the far less visible and less fortunate workers. They, too, are saying "Me too."*”

<http://www.chicagotribune.com/news/opinion/page/ct-perspec-page-metoo-tarana-burke-sexual-harassment-1210-20171208-story.html>

⁶ <http://justbeinc.wixsite.com/justbeinc/the-me-too-movement-cmml>

Majd egy évtized telt el ezt követően 2006-ig, amikor Burke létrehozta a Just Be Inc. civil szervezetet, és elkezdtek használni a Me Too szlogent.⁷ Igazán azonban semmi világrengető nem történt. Azután egy újabb évtized telt el hallgatásban, mire 2017. október 15-én Alyssa Milano színésznő ismét használta a #meee too-t. A hashtag elindítását megelőző tíz napban felgyorsult (médiá) események váltották egymást (Fiers, 2017):

- október 5-én a *The New York Times*-ban megjelenik egy cikk Harvey Weinstein több évtizedre visszanyúló szexuális zaklatásairól. Az érintettek között van két ismert színésznő, Ashley Judd és Rose McGowan is.
- október 6-án a *The Weinstein Company* bejelenti: azonnali vizsgálatot indít.
- október 7-én a cég azonnali hatállyal felmenti pozíciójából Weinsteint.
- október 9-től a botrány egyre dagad: naponta jelentik be ismert és kevésbé ismert hollywoodi filmek, hogy a 65 éves producer megerőszkolta, de legalábbis zaklatta őket. A molesztáltak között van Angelina Jolie, Gwyneth Paltrow, Mia Sorvino, Kate Beckinsale, Rosanna Arquette és Asia Argento is.
- október 11-én a producerről videót készít a TMZ a háza előtt, ahol arról beszél az újságíróknak, hogy "nincs jól, segítségre van szüksége, de reméli, hogy amint rendbe hozza magát, kaphat egy második esélyt." Ezzel tulajdonképpen beismeri, hogy az ellene felhozott vádak igazak. Még aznap este magángéppel egy arizonai rehabilitációs központba repül.
- október 14-én Az Oscar-díjakról döntő filmakadémia kizárja a tagjai közül Harvey Weinsteint.⁸

Október 15-én Alyssa Milano - hogy minél szélesebb körben felhívja a figyelmet a producer Harvey Weinstein szexuális garázdálkodásaira - ismét felkapja a kifejezést, és elindítja a #metoo-t az interneten. Twitter üzenetében ezt írja: „Ha minden nő, akit szexuálisan zaklattak vagy bántalmaztak, azt írja státuszában, hogy 'Én is', akkor talán érzékeltetni tudjuk az emberekkel a probléma nagyságrendjét.”⁹ Atombomba robbant a szociális médiában. A #metoo a közösségi média egyik leggyorsabban terjedő és legerősebb kifejezése és hashtagje lett. Alyssa Milano Twitter üzenete szombat dél körül jelent meg. Estére már több mint 200 ezer,¹⁰ a megjelenést követő első 24 órában közel félmillió,¹¹ az első két nap alatt közel egymillió Twitter bejegyzés használta a hashtaget. A Facebook közösségi oldalán 4,7 millió felhasználó több mint 12 millió posztot, kommentet vagy egyéb reakciót tett közzé világszerte az első 24 órában. Tíz nap alatt a világ 85 országában twittelték.¹² A legnagyobb aktivitás érhetően az Egyesült Államokban volt: az első három nap posztjainak 66 százaléka itt, míg 6 százalék az Egyesült Királyságban, 4 százalék Kanadában született.¹³ Az amerikai felhasználók közel felének (45%) volt olyan barátja, aki posztolta a #metoo-t.¹⁴ A film és színházi világ szereplőinek sűrűsödő nyilvános vallomásai,

⁷ „A me too mozgalom lelkem legmélyebb, legsötétebb helyéről indult” (T. Burke)

⁸ Ezen a napon már magyar történet is van: Sárosdi Lilla színésznő egy 20 évvel azelőtti bántalmazást mesél el nyilvános Facebook posztjában, amelyre néhány órán belül, egy másik Facebook posztban reagál férje, Schilling Árpád rendező is.

⁹ "If all the women who have been sexually harassed or assaulted wrote 'Me too.' as a status, we might give people a sense of the magnitude of the problem."

https://twitter.com/Alyssa_Milano/status/919659438700670976?ref_src=twsrc%5Etfw&ref_url=http%3A%2F%2Ffortune.com%2F2017%2F10%2F16%2Fme-too-facebook-alyssa-milano%2F

¹⁰ <https://www.bbc.com/news/blogs-trending-41633857>

¹¹ <https://www.hollywoodreporter.com/news/metoo-sexual-assault-movement-reaches-500000-tweets-1049235>

¹² <https://www.pbs.org/newshour/nation/twitter-chat-what-metoo-says-about-sexual-abuse-in-society>

¹³ Fiers 2017

¹⁴ <https://www.cbsnews.com/news/metoo-more-than-12-million-facebook-posts-comments-reactions-24-hours/>

<https://www.bustle.com/p/this-is-how-many-people-have-posted-me-too-since-october-according-to-new-data-6753697>

az egykori áldozatok coming outjai a szexuális erőszakot aktuálisan a közbeszéd egyik fontos témájává emelték. 2017 december 6-án a Time magazin a #metoo mozgalmat választotta az év emberének.¹⁵

A látványos robbanással egy időben ugyanakkor nagy erővel jelentek meg a viták, a kétségek, a hitetlenkedések és bagatellizálások, az indulatos ellenérzések és félelmek is. A flörtölés, viccelődés és az erőszak összemosása, a tiszteletben álló emberek életének, karrierjének ok nélküli tönkretétele, a bizonyíthatatlan vagy nehezen bizonyítható vádaskodásokkal való visszaélések súlyos lehetősége, vagy a megnevezettek (férfiak) kiszolgáltatottsága és védtelensége a (más okok miatt) sértettek (nők) hazug történeteivel, bosszújával szemben – ezek voltak az ellen-indulatok leggyakoribb témái. A legitim aggodalmakon nem ritkán átütött az erőszak tagadása vagy relativizálása, illetve a nők társadalmi helyzetének tradicionális értelmezése is. Jól illusztrálja ezt egy szkeptikus Facebook komment:

„Elítélem az erőszakot. De most sirja ki magát a sok kis megélhetési ribanc. Kifordult a világ baszki. Tudod jól, mennyi tehetségtelen Barbie szopta fel magát önként a címlapra. Ők nem az erőszak áldozatai. Ez a baj, látod, hogy most aztán bárki előjöhet ilyen sztorival, akár alaptalanul is, és tehet tönkre életeteket-karriereket. Mert ilyen könnyű, most ugranak rá. Ettől hányok. Akkor kellett volna sírni, amikor. Nem most. Bocsánat.” (Munk, 2017)

A félelmek kiléptek a kommentek világából, és megjelentek a politika legmagasabb szintjein is. Egy évvel később az Egyesült Államok elnöke például ezt mondta:

"It's a very scary time for young men in America, when you can be guilty of something that you may not be guilty of."

"You could be somebody that was perfect your entire life and somebody could accuse you of something."

"Think of your son. Think of your husband" (Donald Trump, 2018. 10. 03.)¹⁶

És az elnök nincsen egyedül. Az Egyesült Államokban sok nő, fiús anyja használja a #ProtectOurBoys hashtaget a hamisnak tekintett vádak elutasítására.¹⁷

A **hamis vád** felvetése és a fals vádaskodásokkal szembeni kiszolgáltatottság félelme gyakran felmerül a szexuális erőszak kapcsán. A kutatási adatok azonban egyértelműen azt jelzik, hogy a hamis vád a számos *erőszak mítosz* egyike. Egy több mint 20 korábbi kutatás meta-analízisét elvégző tanulmány szerzői szerint a hamis vádak aránya a szexuális erőszak esetében **2-10 %** között volt. Ugyanők a **64% és 96%** közöttire becsülték a **fel nem jelentett** esetek arányát (Lisak et al. 2010). Rennison statisztikai elemzése szerint az 1992 és 2000 között a statisztikákba bekerült eseteknél a látencia a következőképpen alakult:

Nem történt feljelentés:

1. befejezett szex erőszak **63%**,
2. kísérlet **65%**,
3. szex zaklatás **75%**

(Rennison 2002)

Amennyiben a hamis vádnál kapott arányokat a ténylegesen elkövetett cselekmények összességéhez viszonyítjuk, a számok még alacsonyabbak.

Egy hollywoodi filmes viselt dolgainak, szexuális visszaéléseinek napfényre kerülése mély és demonstratív érzelmi reakciókat váltott ki, ráadásul különböző előjelekkel. Valami történt, történik itt,

¹⁵ <http://time.com/time-person-of-the-year-2017-silence-breakers/?xid=homepage>

¹⁶ <https://edition.cnn.com/2018/10/03/health/sexual-assault-false-reports/index.html>

¹⁷ <https://twitter.com/search?q=%23protectourboys&src=typd>

látványosan. De mi? És miért pont most? Tényleg „*kifordult a világ, baszki*”? Vagy lehet, hogy nem is reng a föld, csupán a bulvár egy újabb kéjes tobzódása vet hullámokat? Vagy sértett és bosszúszomjas amazonok társadalmi hatalomátvétel-kísérletének kezdete, a férfiak szabad kilövésének, intézményes kasztrálási lehetőségének meghirdetése ez, és a nemtelen (vagy: nemtelenítő) támadás érthetően hívja fegyverbe az érintetteket? Avagy nem a férfiakat, csupán egy hiedelem-rendszert próbálnak megfosztani teremtő erejétől, vagyis egy mítosz globális és nyíltszíni felszámolásának vagyunk a tanúi?

Jelenségek 2. Incel (involuntarily celibate)

Az Incel egy online szubkultúra. Reddit¹⁸ aloldaluknak már 41 ezer tagja volt, amikor 2017. novemberben a Reddit bezárta a fórumot.

Az egész nagyon másként indult.

1993-ban Alana, egy akkor a húszas évei közepén járó kanadai egyetemista lány (a teljes neve publikusan nem ismert) "Alana's Involuntary Celibacy Project" („Alana Kényszerű Cölibátus Projektje”) elnevezéssel web-oldalt indított mindkét nemű magányos, szexuálisan inaktív emberek számára. 1997-ben levelező listát hozott létre a témában, „INVCEL” rövidítéssel (ez rövidült tovább később "incel-re"), „*bárki számára bármelyik nemből, aki magányos, soha nem szexelt még, vagy akinek hosszú ideje nem volt kapcsolata*”.¹⁹ 2000-ben elhagyta a közösséget, majd 15 évvel később, egy könyvüzletben egy magazin lapjain szembesült Elliot Rodger tétével. „*Úgy érzem magam, mint az atommaghasadást felfedező tudós, aki később rájön, hogy a találmányát háborús fegyverként használták*” – mondta.²⁰

Az Incel jelenséget először Elliot Rodger, majd több, szexuális frusztrációt megélt fiatal férfi gyilkos ámokfutása helyezte a figyelem fókuszába. Az Egyesült Államokban 2014 és 2018 között legalább négy tömeggyilkosságot követett el Incel identitású vagy posztjaiban Incel kötődésre utaló fiatal férfi. Az eredmény 45 halott és sok sebesült.

Elliot Rodger 2014 májusában egy szombatira virradó éjszakán fekete BMW-jében végighajtott a kis dél-kaliforniai egyetemi város, Isla Vista utcáin, és az autóból a járókelőkre lövöldözött. Az ámokfutás közben kétszer is tűzharcba keveredett a rendőrökkel. Amikor végül sikerült megállítani a kocsiját, holtan találták: a fején érte egy lövés. Hat embert megölt, tizenháromat megsebesített. A lövöldözés előtt néhány órával a 22 éves fiú a YouTube-on egy videót tett közzé,²¹ amelyben a volán mögött ülve Isla Vista lakosait fenyegette. Hat percen keresztül beszélt arról, hogy meg fogja ölni az egyetem legmenőbb lányait, mert szexuális közeledését mindig visszautasították. Elmondta, hogy 22 évesen még szűz, és még csak nem is csókolódzott lánnyal. Serdülőkorától magányos, visszautasított és kielégítetlen vágyakkal teli életre kényszerítették, mert a lányok soha sem vonzódtak hozzá. Nem érti, a lányok miért utasítják vissza, de ez tisztességtelen és ezért most megbünteti őket. Amit vele tettek igazságtalan, sőt, bűncselekmény. Ő egy tökéletes pasi, egy igazi úriember, mégis, a lányok más, nála rosszabb férfiakat elfogadnak és őt elutasítják. Ha megöli őket, akkor majd meglátják, hogy mégis ő volt az erősebb. Ő ettől egy isten lesz, a többiek meg csak állatok.

¹⁸ Közösségi weboldal (<https://www.reddit.com/>), amelyen a felhasználók megoszthatják híreiket, képeiket és cikkeiket az ún. "alredditeken". (<https://hu.wikipedia.org/wiki/Reddit>)

¹⁹ „*anybody of any gender who was lonely, had never had sex or who hadn't had a relationship in a long time*” (Taylor 2018)

²⁰ „*It feels like being the scientist who figured out nuclear fission and then discovers it's being used as a weapon for war.*” (Baker 2016)

²¹ https://indavideo.hu/video/Elliot_Rodgers_Retribution_Alleged_Killers_Video_Threat

„Holnap a büntetés napja lesz. A nap, amikor bosszút állok az emberiségen. Mindannyitokon... Lemészárolok minden egyes elkényeztetett, beképzelt, szőke kurvát, akit bent találok. Végül majd meglátjátok, hogy valójában én vagyok a felsőbbrendű, az igazi alfa hím ... Miután megsemmisítettem minden egyes lányt ... kimegyek Isla Vista utcáira és megölök minden egyes embert, akit ott találok. Az összes népszerű kölyköt, akik hedonista gyönyörökben éltek, miközben nekem csak a rohadt magányosság jutott...”
(Elliot Rodger YouTube-on , néhány órával a lövöldözés előtt közzétett videója)

A 25 éves Alek Minassian 2018. április végén Torontóban hajtott a tömegbe egy kisbusszal. Néhány perccel azelőtt a következőt posztolta a Facebookon: „Az Incel Forradalom már elkezdődött. Le fogjuk győzni az összes Chadet és Stacyt! Éljen a páratlan úriember, Elliot Rodger! Tíz embert (nyolc nő) ölt meg, a rendőrök elfogták.

A legutóbbi eset „hőse” a 40 éves Scott Beierle, aki 2018. november 2-án Florida Tallahassee városában egy bikram jóga stúdióba belépve két nőt lelőtt, további öt embert megsebesített, majd magával is végzett. Annyi tudható róla, hogy leszerelt katona (korábban angol tanár) volt, különböző konzervatív és republikánus csoportok tagja a közösségi oldalakon, és nőgyűlölő és rasszista videókat tett közzé az interneten.

Az Incel az értékek és magatartásformák egyezőségén alapuló közösséghez tartozással, önazonossággá vált; olyan fehér, heteroszexuális férfiak identitásává, akik „az akaratuk ellenére nem jutnak szexhez”. Ennek oka, hogy a nők igazságtalanul megtagadják a szexet tőlük, csak azért, mert előnytelen a külsejük és introvertáltak. Gondolataik saját oldalaikon kívül különböző online fórumokon (4chan, Voat) jelennek meg.

Az Incel kultúrában a férfiak három csoportra tagolódnak: alfák, béták és ómegák.
Az **alfa** vagy **chad** a „jó pasi”, a vonzó férfi, a „menő”; jóképű, sportoló, aki bejön a nőknek. Bár az alfa lekezelő a nőkkel, de a nők így is vele akarnak szexelni; az alfa dominál, minden csajt le tud nyúlni.
A **béták** vagy **normie-k** néha szexelnek, de legfeljebb férjnek jók.
Az **ómegák** a kitaláltak; ők sosem jutnak szexhez, mert bénák és csúnyák.
Az alfák női megfelelői a **Stacyk** – ők a „jó csajok”, a vonzó nők, akiket kizárólag a külső érdekel.

Az Incel mítosz szerint a nemek közötti kapcsolatban is a 80-20-as szabály (a Pareto elv) érvényesül, vagyis a rendelkezésre álló szex nyolcvan százalékához csupán a (nem házas) férfiak húsz százaléka jut hozzá. A szubkultúrát az elutasítottságból fakadó *frusztráció*, a *nőkkel szemben táplált gyűlölet* és a vonzó férfiak *megvetése* jellemzi. Azért, hogy nem kaphatják meg az alfa nőket, részben a hatvanas évek *szexuális forradalmát* okolják - ami lehetővé tette, hogy a nők önálló döntéseket hozzanak -, részben pedig a női jogokat hangoztató *feminizmust* hibáztatják. Ráadásul az Incel ideológia szerint nem is a nők vannak elnyomott pozícióban, hanem a férfiak.

Jelenségek 2.0, avagy az értelmiség újratámad

Az Incel talán megmarad a megrázó szörnyűségek jól dokumentált bulvár eseményei között, ám egy, a szexualitáshoz való jogosultságra vonatkozó felvetés és vita sajátos fókuszba helyezte a történeteket. Jár-e alanyi jogon a szex a frusztrált férfiaknak (hogy kevésbé legyenek frusztráltak), illetve, kevésbé lennének-e frusztráltak, ha alanyi jogon járna nekik a szex? – valahogy így hangzott a kérdés.

A start-lövés Robin Hanson közgazdász blog-bejegyzése volt 2018. április 26-án.²² A George Mason University docense posztjában arról írt, hogy a különféle egyenlőtlenségek közül a *jövedelmi különbségek* kapnak csak kiemelkedő figyelmet, a *szexuális aktusok terén jelentkező egyenlőtlenségről* viszont nem szokás beszélni. Ha a javak igazságos elosztását fontosnak tartjuk, akkor vajon miért feltételezzük, hogy a szex valamiféle újraelosztása iránti vágy eredendően nevetséges? „*Plauzibilis lehet az érvelés*– írja Hanson-, *hogy a szexhez kevésbé hozzájutók szenvedése hasonló mértékű az alacsony jövedelműekéhez, és ők is reménykedhetnek abban, hogy eredményt érnek el, ha e köré az identitás köré szerveződnek, ha e tengely mentén lobbiznak az újraelosztásért, és ha legalább implicit módon erőszakkal fenyegetnek, ha követeléseiket nem teljesítik*”. A szex újraelosztásának konkrét módjára vonatkozó elképzelésekről Hanson sajnos nem sokat mond; egy zárójeles mondatban mindössze a szex közvetlen újraelosztását említi (akár mit is jelentsen ez), valamint a kompenzációként adott készpénzt azoknak, akiknek kevesebb szex jutott.

A poszt erős reakciókat váltott ki. Egy nappal későbbi kiegészítésében Hanson azt írta, sokan azzal vádolták, a nők rabszolgává tételét és megerősökölését támogatja, sok ember ugyanis nem tudja elképzelni a szexuális egyenlőtlenségek csökkentésének vagy mérsékelésének más módját. Holott, Hanson szerint a pénzbeli kárpótlás, a monogámia népszerűsítése és a promiszkuitás kárhoztatása mellett több tucatnyi lehetőség van még, az *erőszak és a rabszolgaság messze nem az egyetlen lehetséges eszköz*.²³

A poszt ezzel valóban robbant.²⁴ A Twitteren megjelent ellenérzéseket jól reprezentálja egy bejegyzés: „*A legtöbb ember reakciója erre valószínűleg ez lesz: 'BASZÓDJ MEG ROBIN HANSON, A NŐK NEM TARTOZNAK NEKED SZEXSZEL!!!' És ez egy helyes és legitim reakció.*”²⁵

A történet Ross Douthat egy héttel később, május 2-án a The New York Times-ban „*A szex újraelosztása*” címmel publikált hosszú véleménycikkével lépett ki a Twitter keretei közül.²⁶ A konzervatív szerző erős felütéssel indít, leszögezve, hogy a jelen nyugati történelem egyik fontos leckéje az, hogy „*Néha a szélsőségesek és radikálisok és fura alakok tisztábban látják a világ dolgait, mint a tiszteletreméltó és mérsékelt és józan értelmzők.*”²⁷ Douthat arra jut, hogy „*bármennyire is bántónak vagy utópisztikusnak hangzik a szex-újraelosztás ötlete, a felvetés valójában teljesen megfelel a késő-modern kor szexuális élete logikájának, és az erre történő törekvés teljesen összhangban lenne a liberális társadalmak ismétlődő mintázatával.*”²⁸ Douthat három okot is rendel mindehhez:

²² <http://www.overcomingbias.com/2018/04/two-types-of-envy.html>

²³ „*Rape and slavery are far from the only possible levers!*”

²⁴ <https://444.hu/2018/05/09/langol-az-internet-egy-kozgazdasz-bedobta-hogy-a-szex-ujraelosztasara-lenne-szukseg>

²⁵ “So, most people's reaction to this is probably going to be ‘FUCK YOU ROBIN HANSON WOMEN DON'T OWE YOU SEX!!!’

And that's a good and legitimate reaction.” <https://twitter.com/latenitenoah/status/990089596787552256>

²⁶ The Redistribution of Sex; <https://www.nytimes.com/2018/05/02/opinion/incels-sex-robots-redistribution.html>

²⁷ „*Sometimes the extremists and radicals and weirdos see the world more clearly than the respectable and moderate and sane.*”

²⁸ „*... as offensive or utopian the redistribution of sex might sound, the idea is entirely responsive to the logic of late-modern sexual life, and its pursuit would be entirely characteristic of a recurring pattern in liberal societies.*”

1. a szexuális forradalom új nyerteseket és új veszteseket teremtett, új hierarchiák léptek a régiék helyébe - a szépek és gazdagok és szociálisan ügyesek új módokon váltak kiváltságossá, míg mások a magányosság és a frusztráció új formái közé száműzettek.

2. úgy tűnik, a nemek tagjainak egymáshoz való viszonya nehezebbé vált, társadalmi-politikai szakadék jött létre közöttük, és nemcsak a házasság és a családalapítás mértéke, de a szexuális aktivitás maga is visszaesett az utóbbi időben.

3. a kultúra domináns üzenete a szexről még mindig alapvetően 'hefneriánus':²⁹ a szexuális élmény gyakorisága és változatossága a legfőbb jó a humán körülmények kínálatában, a szüzesség és a cölibátus pedig jobb esetben különös, leginkább azonban szánalomra méltó.

Douthat szerint a magányosság és elszigeteltség, az egyre nehezebben viselhető új egyenlőtlenségek és a valódi kapcsolatok hanyatlása jelentette probléma kezelésére a forradalmi lehetőség a technológiai fejlődésben rejlik. A virtuális valóságbeli pornó és a kereskedelmi forgalomban kapható szexrobotok terjedésével, egy idő után „*a helyesen gondolkodók közös meggyőződése az lesz, hogy létezik ilyen {szexhez való} jog, és értelmet nyer a megváltozott jogszabályok, új technológiák és változó erkölcsök olyan kombinációja, amely kielégíti majd ezt.*” Az persze, hogy a szexmunkások és a szex robotok ténylegesen valódi megelégedést okoznak-e, egy másik kérdés. Douthat azonban úgy érzi, hogy annak az újraelosztási célnak a megvalósítása, amelynek a szolgálatában állnak, és amely most annyira hátborzongatónak vagy nőgyűlölőnek, vagy radikálisnak tűnik, meglehetősen elkerülhetetlen.

A vízió, hogy a késő-modern kultúra frusztrálódott és kielégületlen férfi tömegei számára a változó világ prostituáltak, pornó és szexrobotok alkalmazásával kínál majd megoldást, éles – és nem csak feminista - kritikákat váltott ki, amelyek bemutatásától itt most el kell tekintenünk.³⁰ Az incel értelmezésére tett kísérletek között azonban feltétlenül meg kell említeni Angela Nagle egy évvel korábban publikált könyvét, a *Kill All Normies*-t, amely az internet szerepét tárgyalta az alt-right és az incel mozgalmak felemelkedésében.³¹ Nagle - aki PhD értekezését a kortárs online antifeminista mozgalmak elemzéséből írta³² - úgy látja, hogy a tapasztalt jelenségek mögött – egyebek között – *a szexuális forradalom veszteseinek bosszúja* áll. A hatvanas évek szexuális szabadságért folytatott lázadása ugyanis hamar hierarchiát alakított ki: az izgalmas szexuális élet csak kevesek számára vált elérhetővé, míg a szexuális forradalom a tömegek számára paradox módon egyedüllétet és rengeteg visszautasítást hozott. A magány

²⁹ Hugh Hefner a Playboy alapítója

³⁰ Érzékeltetésül álljon itt csupán néhány cím:

- *Sex robots epitomize patriarchy and offer men a solution to the threat of female independence* (Meghan Murphy, Feminist Current)
<https://www.feministcurrent.com/2017/04/27/sex-robots-epitomize-patriarchy-offer-men-solution-threat-female-independence/>
- *What Ross Douthat got wrong about incels* (Molly Roberts, The Washington Post)
https://www.washingtonpost.com/blogs/post-partisan/wp/2018/05/04/incels-sex-robots-and-what-ross-douthat-got-wrong/?noredirect=on&utm_term=.f07f71d4c9d4
- *Men talking up "sex distribution" still assume women are their property* (Stan Norris, New Statesman)
<https://www.newstatesman.com/politics/feminism/2018/05/men-talking-sex-distribution-still-assume-women-are-their-property>
- *'Redistributing Sex' Is a Toxic Conversation About Toxic People. Ross Douthat and 'The New York Times' has amplified the harmful incel mentality.* (Samantha Cole, Motherboard)
https://motherboard.vice.com/en_us/article/evqy3j/what-are-incels-redistributing-sex-new-york-times-ross-douthat

³¹ Kill All Normies: Online Culture Wars from 4chan and Tumblr to Trump and the Alt-Right; Zero Books, 2017. A könyv ismertetését ld.: *Szegény normie gyermekeink*; 444.hu, 2017. szeptember 4.

<https://444.hu/2017/09/04/szegeny-normie-gyermekeink>

³² Nagle, Angela (2015) *An investigation into contemporary online anti-feminist movements*. PhD thesis, Dublin City University; <http://doras.dcu.ie/22385/>

és frusztráció visszacsapásának vagyunk tanúi, ennek termékei a nőalázás, az erőszakkal való fenyegetés, a szexuális megalázás és gyűlölet.

Nagle a jelenség okainak magyarázatakor élesen kritizálja a baloldalt és a liberalizmus önhitt elbizakodottságát is. „*A liberalizmus válsága az – mondja egy, a Voxnak adott interjúban –, hogy saját elgondolásainak hegemoniája olyan önteltté tette, hogy elvesztette képességét a helyzet kezelésére. A feltételezés az, hogy az elképzeléseink annyira briliánsak és megkérdőjelezhetetlenek, hogy bárki, aki mégis megkérdőjelezi ezeket, elzavarható azzal, hogy rasszista, szexista vagy bármi. Ez bizony nem elég jó; a tabuk széttörtek.*”³³

A baloldal, Nagle szerint, zsákutcába vezette magát. Az identitáspolitikai korábbi komoly, a nő-jogok, a meleg-jogok vagy polgári jogok területén elért eredményi mellett, később egyre szélsőségesebb és intoleránsabb változatok jelentek meg. Egyre jobban individualizálódó, hiperérzékeny és hiperagresszív reakciókat produkált, a legkisebb impulzust is az elnyomás jeleként értékelte, és a legenyhébb ellenvéleményt se tűrte el. Tabutémák teremtődtek, amelyekhez senki sem mert már hozzászólni. Ez a hozzáállás zsákutca: szembe megy az értelemmel, szólásszabadság-ellenes és tömegek számára teszi vonzóvá az ellenreakciót, a lázadást, amely túllendült a másik irányba, elszabadította a gyűlölködést, és szunnyadó sötét erőket ébresztett fel.³⁴

Mi történik?

A jelenségek értelmezésének kézenfekvő lehetősége a Nagle könyv által is tárgyalt megközelítés, vagyis a hatalom, az ideológiai küzdelem dimenziója, ahol is a szexuális jogosultság vagy jogtalanság megítélése a politikai / ideológiai küzdelem értelmezési keretébe ágyazódik. Ez az interpretáció a történéseket a hanyatlónak tűnő *liberalizmus versus* felemelkedőben lévő *alt-right* közötti ütközés megnyilvánulásának tekinti, ahol a hatalmi egymásnak feszülés a nemek tagjai közötti viszonyokra és kommunikációra vonatkozó eltérő ideológiák mentén zajlik. Az ideológiai küzdelem jól körvonalazódó csomópontja lehet az identitásválság, a régi azonosságok, struktúrák, hierarchikus viszonyok változása, megrendülése. A közkeletű érzet és vélemény szerint ugyanis „... *Európa identitás-válsággal küzd, új identitásért kiált. Eltűnt a biztos hierarchia, eltűnt a rend, eltűntek a természetes közösségek.*” (Bagi 2018) Az identitások elbizonytalanodása számos kérdést vet fel. Mit jelent férfinak és mit nőnek lenni a 21. század elején, mi a szexi, mi az elfogadható, mi a legitim a legintimebb társas viszonyokban, és mi van, ha az új jobboldali generáció az identitások frontján is hadat üzen a 68-asoknak? Kapcsolódik ehhez az identitások erő, erőszak dimenziója, vagy a nemek viszonyának hatalmi aspektusa is. A válságok közt ugyanis ott van a patriarchális világrend, a világ férfias (vagy inkább férfi központú) konstruktumának válsága, vagy le(fel?)váltása is: a hagyományosan férfi értékek, a versengés, a kockázatvállalás, az erőszak

³³ „*The crisis of liberalism is that it became so cocky about the hegemony of its own ideas that it lost the ability to make the case for itself. There's this assumption that our ideas are brilliant and beyond question and anyone who questions them can be dismissed as sexist or racist or whatever. Well, that's not good enough, and the taboos have been broken.*

The roots of the alt-right”; Aug 12, 2017 <https://www.vox.com/conversations/2017/7/21/15998246/alt-right-donald-trump-angela-nagle-kill-all-normies-interview>

³⁴ A PC abszurd vadhajtásainak egyik jellegzetes története a *választott személyes névmások* körüli csata, és a **Jordan Petersonnal**, a University of Toronto pszichológiai professzorával ez ügyben (is) folytatott viták. (ld. pl: *A PC-háború elért a személyes névmásokhoz*; 444.hu, 2106. október 30. <https://444.hu/2016/10/30/a-pc-haboru-elert-a-szemelyes-nevmásokhoz>). De megemlíthető Obama elnök „*wc-rendelete*” is, amely szerint az Egyesült Államok minden iskolájának meg kell engednie, hogy a transznemű tanulók a nemi identitásuknak - és nem a biológiai nemüknek - megfelelő mosdókat használhassák. (ld. pl: *Perre mennek az államok Obama wc-rendelete miatt*; Index, 2016. 05. 26., <https://index.hu/kulfold/2016/05/26/perre-mennek-az-allamok-obama-wc-rendelete-miatt/>

alkalmazásának diszkreditálása, az erőszak, mint konfliktusrendezési módszer szavatosság-vesztése. Az agresszióval szemben egyre érzékenyebbek vagyunk; az erőszak visszaszorul, a világ, ha ez nem is mindig szembeötlő, igenis szelídül és "... valószínűleg most éljük az emberiség történetének legbékésebb napjait", ahogy azt Pinker látványosan és jól dokumentáltan igazolja (Pinker 2018).

A jelenségek vizsgálatánál szembeötlő a MeToo személyessége: az egykori áldozatok „coming out”-ja névvel, arccal, a saját történet vállalásával zajlik, és többnyire nevesített az elkövető is. Az ügy publicitása is „személyközpontú”: elsősorban az elkövető megszegéséről, morális ellehetetlenüléséről és kirekesztéséről szól. Mindez azt a képzetet kelti, hogy „ez nem egy strukturális probléma, hanem egy személyes ügy” (Vásárhelyi 2017). A MeToo történetek tárgyalása viszonylag ritkán lép ki a bulvár világából és emelkedik túl a személyesség szintjén, így nem ad teret annak a társadalmi szövedéknek a felfejtésére és elemzésére sem, amely lehetővé teszi és élteti a bemutatott jelenséget, és amelynek ez a jelenség nem kimerítő lényege, csupán illusztrációja. A személyesség persze nem megkerülhető, ám a bennragadás ebbe a szférába, a lincshangulat és a személy-fókusz érthető félelmeket, indulatokat és erőteljes ellenállást vált ki, ami megnehezíti a MeToo valódi céljának elérését. A #metoo mozgalom szerepe, dolga (amennyiben egy ilyen céltételező feltételezés megengedhető) nem az, hogy minél több embert meghurcoljanak. A cél a társadalmi tudatosítás: a probléma nagyságrendjének érzékeltetése³⁵ és az ezzel kapcsolatos egyértelmű állásfoglalás. Vagyis annak nyilvánvalóvá és eltagadhatatlanná tétele, hogy

- a.) a szexuális zaklatás rengeteg embert érintő probléma, valamint hogy
- b.) nem rendjén való, és nem elfogadható bármiféle előnyhöz jutást szexuális ellenszolgáltatáshoz kötni.

Azt is mondhatjuk, hogy a valódi cél az erőszak kultúrájának és mítoszainak felszámolása.

Magatartásunk, viselkedésünk nem légtérben, hanem társas kapcsolatokban, társadalmi környezetben nyilvánul meg; itt és így működik és hat. A szexuális erőszak sem „csak úgy van”, lebeg, kontextus függetlenül; egy mitikus közegben, hiedelmektől színezve, szorongásokkal és indulatokkal körbefonva jelenik meg a társadalmi valóságban és az erőszakra szóló diskurzusokban egyaránt. A társadalmi környezet meghatározó tartalmi elemei a szexuális erőszakhoz tapadó, mélyen gyökerező és sokak által osztott sztereotip vélemények, hiedelmek és előítéletes állítások (Szabó – Virág 2017:203). Az 1970-es évek óta egyre mélyebben vizsgálják, mérik és elemzik ezeket az ún. nemi erőszak mítoszokat (*rape myth*), amely alatt általában az erőszakra, annak okaira, hatására, elkövetőire, illetve áldozataira vonatkozó, széles körben elfogadott, tartósan fennálló hiedelmeket, attitűdöket értik, amelyek a szexuális erőszak tagadását, bagatellizálását és igazolását szolgálják.³⁶ Az erőszakkal kapcsolatos sztereotípiák hátterében az igazságos világ hiedelem (*just world belief*) áll, amely szerint a világ alapvetően igazságos, jó és biztonságos hely, ahol mindenki azt kapja, amit megérdemel, és mindenki megérdemli, amit kap (a jó méltó jutalmát, a rossz megérdemelt büntetését). S ha ez így van, akkor adódik a felelősség „telepítése”, háritása is: ha valakit (valaki mást!) baj, kudarc ér („áldozattá válik”), akkor az nyilván felelős ezért; a negatív eredmény a saját hibánk, rossz döntésünk, nem megfelelő viselkedésünk következménye.³⁷

Érdemes itt egy röviden kitérőt tenni a mítoszra vonatkozó eltérő fogalmi értelmezésekre.

A *‘mythosz’* eredetileg beszéd, *elbeszélés*: többnyire istenekről, emberfeletti („mitikus”) képességű hősökről elbeszél, egy adott közösség világról, természetről, emberi kapcsolatokról alkotott nézetit, hiedelmeit bemutató *történet*. A mítosz megpróbál megnyugtató és elfogadható válaszokat adni a közösség tagjai számára az egyébként megmagyarázhatatlannak tűnő és félelmetes kérdésekre és

³⁵ Id.: „... érzékeltetni tudjuk az emberekkel a probléma nagyságrendjét” (Alyssa Milano).

³⁶ A nemi erőszak mítoszokról részletesen ld.: Szabó – Virág i.m.

³⁷ Az igazságos világ hiedelméről ld.: Hayes *et al.*, 2013/2017

problémákra. Az így felfogott mítosszal kapcsolatban állítja Rollo May, hogy a jelenkori társadalmi problémák jelentős része a mítoszok hiányára vezethető vissza. A nyugati társadalom ugyanis elveszítette mítoszait, márpedig a mítoszok belső biztonságot nyújtanak az egyének számára a világban való létezéshez (May, 1991:9). May felfogásában a mítosz az értelemadás eszköze az értelem nélküli világban: ezek a narratív mintázatok adnak jelentőséget létezésünknek. „*A mítoszok olyanok, mint a gerendák a házban: kívülről ugyan nem láthatók, mégis ezek a struktúrák azok, amelyek egyben tartják a házat, annak érdekében, hogy élhessünk benne*” (May 1991:15). Hasonló értelemben használja a mítosz fogalmát Hankiss Elemér is, aki szerint a magukat egy végtelen és ismeretlen univerzumban találó emberi közösségek „*mindenkor szimbólumok szférájával vették körül magukat: mítoszokkal és vallásokkal, tudással és illúziókkal, értékekkel és a művészetek varázslatos szépségével, vagyis egy remek konstruktummal: a civilizációjukkal.*” (Hankiss 2018:1581) Ez a civilizációs burok a biztonság és szabadság érzetét nyújtotta, és az emberek „*remélhették azt, hihettek abban, hogy életüknek jelentése és jelentősége van*” (u.o.). Hankiss a mítoszokat, a jelenkori civilizációt érintő következtetése is hasonló: „*Ma minden jel arra mutat, hogy ... a modernitás „buboréka” van széttöredezőben. ... A helyzet kritikus.*” (u.o.)

A mítosz egy másik értelmet is hordoz: a közbeszédben az alá nem támasztott hiedelem, a valóság által nem igazolt elképzelés, a valóságnak ellentmondó *hazugság* jelentésben is szerepel. Ahogy Hamvas Béla írja: amikor a hazugság, a „*pseudológia oly mértékben túlorganizálódik, hogy értelmileg már nem bírálható, amikor még az is erősíti, ha kézzelfoghatóan nem igaz, mítosszá alakul*” (Hamvas, 2004 [1992]). A „*nemi erőszak mítosz*” is elsősorban ezt a nem igaz, nem valós tartalmú fogalomértelmezést hordozza.

Végül van olyan mítosz felfogás is, amely egy adott tartalom nagy tömegek általi elfogadottságára és funkciójára fókuszál, és a valósággal való kapcsolatot viszonylag értékmentesen szemléli. Ebben a megközelítésben a mítosz egy *sokak által hitt és osztott képzeletbeli valóság*, amit a közös hit éltet és ruház fel hatalommal. A mítosz *interszubjektív* valóság, vagyis az emberek sokaságának közös képzeletében, az egyének szubjektív tudatát összekötő kommunikációs hálózatban létezik. Egy személy „*kiesése*” ebből a hálózatból csekély jelentőségű; egy interszubjektív jelenség *átalakulásához sokak kiesése* – hitük megváltoztatása, halála – szükséges (Harari, 2015).

A mítoszok – akár a valóságnak ellentmondó, hamis tartalomként, akár interszubjektív valóságként értelmezzük - az erőszak titkolását, elhallgatását erősítik, és akadályozzák az áldozatok megjelenését. Pedig az igazi trauma éppen a titok, a kimondhatatlanság; a hallgatás arról, ami nagyon fáj. Az áldozatokat századokon keresztül a félelem és a szégyen hallgatatta el, és hallgatásuk legitímálta a további erőszakot (Herman, 2007). A trauma szégyenét a nyílt beszéd, a titok feltárása, és az ezt ösztönző, segítő társadalmi környezet oldhatja. A sokak közös képzeletében létező valóság megváltoztatásához idő és tömeges kiesés szükséges a szubjektív tudatokat összekapcsoló kommunikációs hálóból. A MeToo jelenség ennek a változási folyamatnak lehet fontos állomása. És azért most robbanhatott, mert talán megérett az idő ehhez a változáshoz.

Tanulságos Laurie Stark, hollywoodi író-újságíró twitter bejegyzése: „*Ne feledjük: a Weinstein Company nem azért rúgta ki Harvey-t, mert rájöttek, hogy egy szexuális ragadozó. Azért rúgták ki, mert MI is rájöttünk.*”³⁸

³⁸ “Remember: The Weinstein Company didn't fire Harvey because they found out he was a sexual predator. They fired him because WE found out.” <https://twitter.com/hey Laurie Stark/status/917178184851906560>

Ez egy pillanatkép. A lépés a cég (döntéshozói) számára még nem egyértelmű, belső morális szükséglet, ám tisztában vannak a külső környezet várható reakciójával és lehetséges szankcióival, és magatartásukat már ehhez igazítják. A morális gondolkodás fejlődésének egyik markáns fázisa ez: az erkölcsi norma még nem vált interiorizálttá, ám mégis követik a szabályt. Tisztában vannak már ugyanis azzal, hogy a normaszegés büntetéssel jár, és a szabály követését ennek elkerülése motiválja.

„Az élet sajtószerű valami – írja Hamvas -, a hazugságban is tenyészik, és néha úgy látszik, még jobban.”
Bízunk benne, hogy ez csupán a látszat.

Irodalom

Bagi Zsolt (2018): *Identitás, Nemzet, Férfi, Nő*. MÉRCE 2018. október 24.

<https://merce.hu/2018/10/24/identitas-nemzet-ferfi-no/?fbclid=IwAR17E2rPq7KmZJrH6Ai3Iz38rTB72cBjUmaLEICKPVn-s0--UWs1pvHpF8>

Baker, Peter (2016): *The Woman Who Accidentally Started the Incel Movement*. ELLE, March 1, 2016.

<https://www.elle.com/culture/news/a34512/woman-who-started-incel-movement/>

Fiers Gábor (2017): #metoo: tényleg majdnem minden nőt bántalmaztak már szexuálisan?

fmc.hu, 2017.10.18. 14:54,

<http://fmc.hu/2017/10/18/metoo-tenyleg-majdnem-minden-not-bantalmaztak-mar-szexualisan/>

Fónagy Zoltán (2014): "Szerelem nélkül is költethetők boldog házasságok" - Párválasztás a polgárosodás korában

https://mindennapoktorteneke.blog.hu/2014/01/12/a_szerelmi_hazassag

(2018. november 27.)

Fónagy Zoltán (2014b): "A botrányt kerülni kellett" - Szexualitás és prudéria a boldog békeidőkben

https://mindennapoktorteneke.blog.hu/2014/05/25/erkolcs_pruderia_viktorianus

(2018. november 27.)

Hall, Dianne (2016): *Domestic violence has a history: Early modern family violence*

<http://www.auswhn.org.au/blog/domestic-violence-history/> 2016. december 3. (2018. november 27.)

Hamvas Béla (2004 [1992]): *Patmosz I*. Budapest: Medio Kiadó

<http://hamvasbela.uw.hu/03.htm>

Hankiss Elemér (2018): *Kvantummechanika és az élet értelme*. Magyar Tudomány 179(2018)10, 1580–1591 <https://doi.org/10.1556/2065.179.2018.10.18>

Hanson, Robin (2018): *Two Types of Envy*

<http://www.overcomingbias.com/2018/04/two-types-of-envy.html>

(utolsó letöltés: 2019. február 26.).

Harrai, Yuval Noah (2015): *Sapiens. Az emberiség rövid története*. Budapest: Anima

Harrai, Yuval Noah (2017): *Homo Deus. A holnap rövid története*. Budapest: Anima

Hayes, Rebecca M. – Lorenz, Katherine - Bell, Kristin A (2013/2017): *Victim blaming others: Rape Myth Acceptance and the Just World Belief*. *Feminist Criminology* (2013), 8. 202-220.

<https://doi.org/10.1177/1557085113484788>

Magyarul: *A nemi erőszak mítoszainak elfogadása és a világ igazságosságába vetett hit*. in: Parti K. (szerk.): *Szexuális erőszak: mítosz és valóság. Kutatások a szexuális erőszakról*. Országos Kriminológiai Intézet, Bp. 129-157

Herman, Judith Lewis (2007): *Shattered shame states and their repair*

https://www.researchgate.net/profile/Judith_Herman/publication/228364066_Shattered_Shame_States_and_their_Repair/links/54af02f50cf21670b35902d0.pdf

(utolsó letöltés: 2018. szeptember 3.)

Herman, Judith Lewis (2003): *Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig.* NANE Bp.

Lisak, David – Gardinier, Lori -. Nicksa, Sarah C. and Cote, Ashley M. (2010): *False Allegations of Sexual Assault: An Analysis of Ten Years of Reported Cases*

Violence Against Women 16(12) 1318–1334. <https://doi.org/10.1177/1077801210387747>

May, Rollo (1991): *The Cry for Myth.* New York. W.W. Norton & Co

Mezey Barna (1998): *Büntetőjog és szexualitás Magyarországon. A nemi bűncselekmények megítélésének változásai (16–19. század)*- In: Rubicon online változat, 1998/6. sz. (Letöltés: 2018. november 28.)

http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/buntetojog_es_szexualitas_magyarorszagon_a_nemi_buncselekmeyek_megitelesenek_valtozasai/

Munk Veronika (2017): *Mi van a #metoo mögött?* Index, 2017. 10.27.

http://index.hu/belfold/2017/10/27/metoo_allitasok_tenyek_velemenyek/

Pinker, Steven (2018): *Az erőszak alkonya - Hogyan szelídült meg az emberiség?* Typotex Kiadó, 2018

Rennison, Callie Marie (2002): *Rape and Sexual Assault: Reporting to Police and Medical Attention, 1992-2000.* U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, August 2002, NCJ 194530.

<https://doi.org/10.1037/e387542004-001>

Szabó Judit – Virág György (2017): *A nemi erőszak mítosza.* in: Parti K. (szerk.): *Szexuális erőszak: mítosz és valóság. Kutatások a szexuális erőszakról.* Országos Kriminológiai Intézet, Bp. 201-237

Taylor, Jim (2018): *The woman who founded the 'incel' movement.* BBC Radio 5 Live, 30 August, 2018.

<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-45284455> (Letöltés: 2018. november 28.)

Vásárhelyi Mária (2017): *Ha csak egy-egy zaklatásról beszélünk, elkenjük a problémát.* sztarklikk.hu 2017.10.21. 14:26 https://sztarklikk.hu/vasarhelyi_maria_blogja/ha-csak-egy-egy-%20zaklatasrol-beszelnuk-elkenjuk-a-problemat/330053

Virág György – Kó József (1998): *Lakossági vélemények a szexuális erőszakról.* In: Irk, F. (szerk.): *Kriminológiai és Kriminálisztikai Tanulmányok* 35. 250-275. old.

Virág György (2004): *Szexuális erőszak.* in: Irk F. (szerk.): *Áldozatok és Vélemények II. kötet,* OKRI Bp. 2004., 71-83. old.

Ward, Tony – Laws, Richard D. – Hudson, Stephen M. - eds. – (2003) : *Sexual Deviance. Issues and Controversies.* Sage Publications Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483328751>

West, Donald J. (1987) : *Sexual Crimes and Confrontations. A Study of Victims and Offenders.* Gowe